

ПОПЕЛЮШКО Роман Павлович,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології та педагогіки
Хмельницького національного університету

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ НАВЧАННІ

У статті розглянуто психолого-педагогічні передумови супроводу дітей з особливими психофізичними потребами в інклюзивному навчанні.

Також у статті було надано психолого-педагогічні рекомендації соціальним педагогам, практичним психологам та педагогам щодо здійснення навчально-виховного процесу деяких нозологій.

Ключові слова: психолого-педагогічний супровід, інклюзивне навчання, дитина з особливими потребами, вада розвитку, навчально-виховний процес.

Демократизація та гуманізація суспільства, реалії її життя вимагають зміни ставлення людей до навколишньої дійсності. Це складний процес, оскільки передбачає руйнування стійких стереотипів у сфері соціальних та професійних відносин. Особливо актуальна зазначена проблема для педагогічної діяльності.

Збільшення кількості дітей з особливими освітніми проблемами потребує перебудови навчання й виховання. Концепція перебудови передбачає принципову зміну погляду на дитину, позбавляючись існуючих стереотипів і установок, на яких переважно будуються дії педагога.

З одного боку, сформовані стереотипи допомагають учителеві робити висновки про індивідуальність учня за його зовнішнім виглядом і поведінкою; швидко орієнтуватися в педагогічній ситуації та обирати стратегію поведінки щодо конкретного учня; класифікувати й поділяти учнів на типи за певними характеристиками.

З іншого – якщо поведінка педагога переважно будується на негативних стереотипних діях і установках охоплюють усі сфери педагогічної діяльності – це ускладнює та різко знижує ефективність його роботи.

Стереотипи визначають у психології як схильність суб'єкта легко та швидко відносити особу, що сприймається, до певної категорії і таким чином надавати їй якостей, типових для суб'єктів даної категорії.

Інклюзивний підхід в освіті покликаний сформувати педагогічну свідомість учителів і вихователів, стерти негативні стереотипи та установки, які заважають сприймати дитину з особливими освітніми потребами як цілісну особистість, повноцінну складову суспільства.

Проблемою інклюзивного навчання займалися Н.Н. Малофєєв, Н.Д. Шматко. Серед українських науковців можна назвати М.В. Роганову та А.В. Бітова.

Метою статті є обґрунтування особливостей навчально-виховного процесу для дітей з особливими потребами в інклюзивному навчанні.

Завдання даної роботи полягає у розгляді основ психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими психофізичними потребами в загальноосвітніх навчальних закладах.

Сучасна модель інклюзивної освіти – це надання допомоги всім дітям, які мають особливості психофізичного розвитку. Під цю модель підпадають такі категорії:

1. Діти соціально вразливих груп.
2. Діти з особливостями психофізичного розвитку:
 - з порушеннями слуху (глухі, оглухлі, зі зниженим слухом);
 - з порушеннями зору (сліпі, осліплі, зі зниженим зором);
 - з порушеннями інтелекту (розумово відсталі, із затримкою психічного розвитку);
 - з мовленнєвими порушеннями;
 - з порушеннями опорно-рухового апарату;
 - зі складною структурою порушень (розумово відсталі сліпі чи глухі; сліпоглухонімі та ін.);
 - з емоційно-вольовими порушеннями та діти з аутизмом.

Вивчення світового досвіду реабілітації дітей з вадами фізичного чи розумового розвитку доводить, що реалізація їхнього права на освіту та максимальний розвиток здібностей набуває особливого значення для повноцінної життєдіяльності таких дітей і благополуччя суспільства.

Найактуальнішою проблемою в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами є організація навчання таких дітей. Це проблема педагогічної науки й практики, особлива складність якої полягає в тому, що вона стосується суміжних галузей: педагогіки, педагогічної та вікової психології, дефектології, а відтак двох систем шкіл – масової і спеціальної [4].

Для вирішення цієї проблеми потрібні неупереджені підходи. Реформується освіта, яка стає дедалі мобільнішою, відкритішою до світового досвіду й переосмислення власного. Тому все більш нагальною сьогодні стає проблема правильного вибору форми навчання дітей з особливими освітніми потребами (спеціальна школа-інтернат, інтегрована, інклюзивна, індивідуальна форми) і підвищення рівня професійної компетентності педагога щодо роботи з дітьми даної категорії.

Останнім часом у зв'язку з інтеграцією дітей з особливими освітніми потребами в єдиний освітній простір з'явилась практика індивідуального навчання дітей з вадами психофізичного розвитку. Тим самим створюється можливість дітям даної категорії навчатись за місцем проживання, не відриваючись від родини для навчання у спеціальній школі-інтернаті згідно з п. 1.7 «Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах».

Серед дітей, що навчаються індивідуально, є учні з легкою розумовою відсталістю, які опановують програму допоміжної школи в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Знання особливостей психічної діяльності розумово відсталих дітей – одна з передумов успішного їх навчання. Результат діяльності педагога загальноосвітньої школи, який навчає розумово відсталу дитину, значною мірою залежить від ступеня його обізнаності про форму психічного недорозвинення у дітей, можливості розвитку, особливості пізнавальної діяльності, здатності до соціальної взаємодії їхніх вихованців і усвідомлення найбільш адекватних та продуктивних засобів розвитку цієї категорії дітей.

Знання про своєрідність розвитку цих дітей необхідні всім учасникам навчально-виховного процесу для того, щоб краще розрізнити і оцінювати глибину відставання у психічному розвитку дитини, яку вони виховують та відповідають перед суспільством за правильність і рівень її психосоціальної реабілітації.

Нині в теорії та практиці корекційної педагогіки постає питання про те, що рівень розвитку дитини залежить не лише від якості корекційно-методичних засобів, а й від стану її внутрішнього світу, від відкритості чи замкненості щодо соціального оточення, від тих суперечностей, які призводять до відчуття неповноцінності. Тому корекційно-виховний процес має передбачати гармонійну інтеграцію школярів; пізнання власного «Я»; формування вміння встановлювати правильні взаємини з іншими людьми; досягнення соціально важливої позиції суб'єкта діяльності, а не споживача.

Корекційно-розвивальний вплив є необхідною умовою запобігання можливим ускладненням розвитку та умовою ефективного освітнього впливу, завдяки якому дитина набуває знань, умінь і навичок. Засвоєння передбаченого навчальними програмами матеріалу – необхідна основа корекційно-розвивальної роботи. Корекційно-розвивальний процес впливає на елементарні, генетично первинні психічні функції, які безпосередньо залежать від органічного ураження, та інші складові розвитку дитини. Це передбачає засвоєння дитиною інтелектуального й практичного компонентів діяльності з урахуванням змістової, організаційно-процесуальної та мотиваційної складових; формування розумових дій і мовлення, необхідних для розуміння та вербалізації власної діяльності [5].

Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливими потребами в освітньому закладі, у цілому, спрямовується на коригування та розвиток усіх складових дефекту:

пізнавальної сфери: відчуття, сприймання, уявлення, пам'яті, мислення і передусім вищих форм їх організації – логічних, довільних, опосередкованих мовленням, регульованих свідомістю, важливих для прийняття та опрацювання інформації, пов'язаної із застосуванням знань, умінь, навичок у навчанні та трудовій діяльності;

мовлення, його сигніфікативної, комунікативної й регулюючої функцій;

навчально-практичної діяльності, дій, що мають загальноадаптаційне значення: навичок самообслуговування, загальнонавчальних та загальнотрудових умінь;

емоційної і вольової сфер;

особистісних утворень: характерологічних рис, що відображають ідейно-моральну спрямованість, емоційно-вольові та інтелектуальні особливості (доброта, чесність, чуйність, дисциплінованість, наполегливість, сміливість тощо), розвиток задатків, нахилів, інтересів, мотиваційної сфери й ін., які мають адаптаційне значення [2].

Все зазначене вище дає змогу досягти таких цілей: засвоєння загальноосвітніх і трудових знань, умінь та навичок, необхідних для максимально можливої соціальної адаптації.

Отже, поряд з позитивними тенденціями в освіті актуальним залишається питання об'єднання зусиль і створення умов для погодження дій усіх спеціалістів (медиків, педагогів, психологів, соціальних працівників), готових до активної взаємодії, розроблення додаткових освітніх програм, з урахуванням інтелектуальних та фізичних можливостей дітей.

Перехід на нові форми організації навчально-виховного процесу у зв'язку зі зміною змісту освіти не може відбутися без підготовки. У цьому напрямку необхідна серйозна підготовча робота.

Головним завданням для вчителів, практичних психологів і соціальних педагогів на початковому етапі впровадження інклюзивної освіти є підготовка позитивного психологічного поля для успішного включення дітей з особливостями у психофізичному розвитку в освітній простір масової школи.

Підготовку педагогів, батьків і дітей навчальних закладів рекомендується проводити за такими напрямами:

формування в соціумі нової філософії державної політики щодо включення дітей з особливостями у розвитку в єдиний освітній простір навчального закладу;

розвиток комунікативних компетенцій у педагогів, батьків і дітей у закладах, де впроваджується інклюзивне навчання;

розробка проекту включення дітей з особливими потребами в освітній простір навчального закладу [3].

Має відбутися трансформація уявлень, переконань учасників навчально-виховного процесу про можливості навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в навчальних закладах, необхідно навчитися сприймати їх як рівних собі, а неоднорідність дитячого колективу сприймати як норму, як атрибут реальності. Що стосується корекційної спрямованості навчання, то в кожному окремому випадку психолого-педагогічні послуги мають відповідати специфіці особливостей у психофізичному розвитку, що вимагає значної підготовки. Основна місія соціального педагога, практичного психолога, вчителя в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами полягає в пристосуванні освітнього простору до потреб дитини.

Отже, існує ряд рекомендацій щодо організацій навчально-виховного процесу з дітьми з особливими потребами. Ось деякі з них.

Діти з мовленнєвими порушеннями мають функціональні або органічні відхилення у стані центральної нервової системи. Такі діти швидко виснажуються, втомлюються. Втома накопичується упродовж дня, тижня, що позначається на загальній поведінці. Вони дратівливі, збудливі, мають рухову розгальмованість, не можуть спокійно сидіти, щось крутять в руках, гойдають ногами тощо. Ці діти емоційно нестійкі, їхній настрій швидко змінюється.

Кілька порад учителів:

дітям, які мають ці порушення, потрібен полегшений режим навчання, однак не зниження вимогливості до засвоєння програмового матеріалу, а відповідна організація режиму навчання. Це, насамперед, психологічна підтримка з боку вчителя. Завдання та інструкції, адресовані всім учням класу, для такої дитини потрібно деталізувати, вони мають бути доступними для розуміння і виконання;

мовлення педагога має бути повільним, розміреним, емоційно виразним, складатися з коротких та зрозумілих речень;

за наявності у класі дітей із заїкуванням потрібно замінити усні відповіді на письмові; усне опитування слід проводити на місці, не викликаючи учня до дошки, а також не слід починати опитування саме з цих дітей. Якщо дитина боїться усних відповідей, її краще опитати після уроку;

діти із затримкою психічного розвитку мають труднощі в опануванні знань і незрілість емоційно-вольової сфери. Відсутність концентрації та швидке відволікання уваги призводять до того, що цим дітям складно чи неможливо організувати свою діяльність у великій групі та самостійно виконувати завдання.

Кілька порад вчителів:

давати добре структурований матеріал;

посадити дитину ближче до вчителя, щоб постійно підтримувати емоційний і зоровий контакт;

змінювати види роботи на уроці, чергуючи дійові, рухливі форми з теоретичними, оскільки рухи стимулюють увагу такої дитини;

під час уроку пропонувати дітям записувати певні положення та свої дії, ще допоможе використовувати ці записи в подальшому як план дій.

Гіперактивність та дефіцит уваги – один з поширених розладів, притаманний за різними даними 3-5 – 8-15% дітей та 4-5% дорослих. Причини цього стану досі вивчаються. У таких дітей спостерігається комплекс клінічних, фізіологічних, психологічних і біохімічних змін, іноді певні мінімальні мозкові дисфункції.

Кілька порад учителів:

найдоцільніше посадити учня за першу парту, він менше відволікатиметься;

розклад уроків має враховувати обмежені можливості учня зосереджуватися та сприймати матеріал;

види діяльності на уроці мають бути структурованими для учня у вигляді картки дій, алгоритму виконання завдання, чітко сформульованими;

вказівки мають бути короткими та чіткими, повторюватися кількаразово;

учневі важко зосередитися, тому його потрібно кількаразово спонукати до виконання роботи, контролювати цей процес до його завершення, адаптувати завдання таким чином, щоб школяр устигав працювати у темпі всього класу;

домагайтеся виконання завдання і перевіряйте його;

знаходьте різноманітні можливості для виступу учня перед класом (як саме виконував завдання, що робив під час чергування, як готував творчу роботу тощо);

навчальний матеріал потрібно унаочнити настільки, щоб він утримував увагу учня і був максимально інформативним;

хваліть дитину, використовуйте зворотний зв'язок, емоційно реагуйте на найменші її досягнення, підвищуйте її самооцінку, статус у колективі;

необхідно постійно заохочувати учня, рідше явно вказувати на хиби, віднаходити коректні способи вказати на помилки;

потрібно виробляти позитивну мотивацію у навчанні;

спирайтеся на сильні сторони учня, відмічайте його успіхи, особливо у діяльності, до якої він виявляє інтерес;

у разі вияву учнем епатажних чи неадекватних дій, дотримуйтеся тактики поведінки, обраної командою фахівців;

якомога частіше спілкуйтеся і співпрацюйте з батьками учня [2].

Поширення практики інклюзивного підходу передбачає такі кроки: узгодження чіткої та цілеспрямованої інклюзивної політики з відповідними фінансовими ресурсами; ефективні зусилля щодо інформування громадськості з метою подолання упереджень і формування позитивних поглядів; здійснення широкої програми орієнтації та підготовки персоналу, організації необхідних додаткових спеціальних послуг; зміни в усіх аспектах шкільного навчання: у навчанні педагогів та іншого шкільного персоналу, у навчальних планах, приміщеннях, організації навчального процесу, в оцінці, залученні фахівців, цінностях школи й діяльності, що виходить за межі навчального плану [1].

Отже, якщо особливості психофізичного розвитку дитини це, майже завжди, незмінний фактор, то спроможність учителів щодо розширення підходів у навчанні та вихованні дітей з особливими потребами, використанні ними різноманітних форм, методів і прийомів роботи мають змогу змінитись на краще.

Велике соціальне значення із формування ставлення до впровадження інклюзивної освіти та подолання людьми негативних стереотипів щодо людей з особливими потребами полягає в тому, що одним воно дає можливість жити повноцінним життям у суспільстві, а іншим – не сприймати ці особливості упереджено.

Робота над цим питанням повинна відбуватись постійно і послідовно. Її проводиться вона не лише конкретною особистістю, а комплексно працюють спеціалісти психолого-медико-педагогічної консультації, фахівці соціально-психологічної служби, педагогічні колективи, батьки, але глибина

занурення у проблему здається недостатньою в тому плані, що впровадження інклюзивного підходу в освіті повинно пройти певні етапи й порушити сталі підходи, які впродовж багатьох років використовувались у навчанні і заважали прогресивно та толерантно поглянути на кожну дитину.

Проблема, яка порушена, є важливою для подальшого адаптування в соціумі, бо допомагає по-новому поглянути на потреби дітей з особливостями психофізичного розвитку у школі і людей у суспільстві взагалі.

Список використаної літератури

1. Алексеева В. І. Особистісно-орієнтовний підхід до дитини в умовах гуманізації освіти / В. І. Алексеева // Виховна робота в школі. – 2009. – № 8. – С. 2–5.
2. Бондар В. І. Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці : навч. посіб. / В. І. Бондар. – К. : Наш час, 2005. – 176 с.
3. Дем'яненко Н. М. Нова педагогічна свідомість і вітчизняний історико-педагогічний досвід / Н. М. Дем'яненко // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 2. – С. 117–123.
4. Жмихова І. Б. Толерантна педагогіка в освітньому та виховному просторі школи / І. Б. Жмихова // Виховна робота в школі. – 2009. – №6. – С. 41–47.
5. Позняк С. Громадянська освіта : методичний посібник для вчителя / [авт.-уклад.: С. Позняк, О. Пометун, П. Вербицька та ін.]. – К. : Етна-1, 2008. – 194 с.

Стаття надійшла до редакції 12.03.14.

Попелюшко Р. П. «Психолого-педагогическое сопровождение детей с особыми потребностями в инклюзивном обучении».

В статье рассмотрены психолого-педагогические предпосылки сопровождения детей с особыми психофизическими потребностями в инклюзивном обучении.

Также в статье было предоставлено психолого-педагогические рекомендации социальным педагогам, практическим психологам и педагогам по осуществлению учебно-воспитательного процесса некоторых нозологий.

Ключевые слова: *психолого-педагогическое сопровождение, инклюзивное обучение, ребенок с особыми потребностями, порок развития, учебно-воспитательный процесс.*

Popelushko R. P. «Psycho-pedagogical assistance for children with special needs in inclusive education».

Democratization and humanization of society, the realities of life require changing people's attitudes to reality. It is a complex process as it involves the destruction of persistent stereotypes in social and professional relationships. This issue is particularly relevant for educational activities.

Increasing the number of children with special educational needs adjustment problems of learning and education. The concept of restructuring involves a fundamental change in terms of the child, getting rid of stereotypes and attitudes, which are based mainly action educator. On the one hand the stereotypes help the teacher to draw conclusions about student individuality in his appearance and behavior; quickly navigate the educational situation and select behavioral strategy for a particular student, classify and divide students into types according to certain characteristics.

On the other – if the behavior of the teacher is based mainly on negative stereotypical attitudes and installation covering all areas of educational activities – is difficult and greatly reduces its effectiveness. Stereotypes defined in psychology as the tendency of the subject easy and quick to attribute a person who is perceived to a certain category and thus give it the qualities typical of the subjects in this category. An inclusive approach to education aims to generate consciousness of teachers and teaching caregivers to erase negative stereotypes and settings that interfere with the child to perceive with special educational needs as a whole person, a complete part of society. The problem of inclusive education engaged N.N. Malofyeyev, N.D. Shmatko, The Ukrainian scientists can be called M.V. Roganovu and A.V. Bitova.

The aim of the paper is to study the features of the educational process for children with special needs in inclusive education. The objective of this work is to consider the foundations of psychological and educational support for children with special mental and physical needs in secondary schools. The article deals with psychological, educational background support children with mental and physical disabilities in inclusive education. This article also been provided psycho-pedagogical guidance of social pedagogues, psychologists and teachers regarding the educational process some nosology.

Keywords: *psychological and pedagogical support, inclusive education, children with special needs, malformation, the educational process.*